

Niets verbindt de liberale en sociaaldemocratische agenda meer dan cultuureducatie

Kim van der Meulen Het stof dat opwaaide tijdens kabinet-Rutte I daalt langzaam neer. De komende jaren wordt er niet opnieuw bezuinigd op kunst en cultuur, maar er komt ook geen geld bij. Jet Bussemaker, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, maakt de balans op en bespreekt de speerpunten van haar sociaal-liberale cultuurvisie in een interview voor *Boekman*.

In 2005 bracht Jet Bussemaker, toen nog PvdA-parlementariër, samen met John Leerdam de notitie *De kracht van kunst en cultuur* uit. Een pleidooi voor een actieve cultuurpolitiek, waarin de discussie over de maatschappelijke én economische betekenis van kunst en cultuur werd aangegaan. Enkele conclusies: het ontbrak de overheid aan visie op kunst en kunstbeleid, het Nederlandse subsidie-systeem stelde te veel mensen in staat om kunstenaar te zijn, het onderscheid tussen ‘hoge’ en ‘lage’ cultuur was te groot en door een te grote diversiteit van aanbod waren talent, kwaliteit, (financiële) middelen, publiek, draagvlak en betrokkenheid versnipperd geraakt. Nu, acht jaar later, is Bussemaker minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een sociaal-liberaal kabinet – een ministerspost die de PvdA in haar notitie ook adviseerde. Bussemaker: ‘De PvdA had weinig aan visieontwikkeling gedaan, ondanks een rijke traditie van PvdA-ministers als

Gerardus van der Leeuw, die na de Tweede Wereldoorlog een actieve cultuurpolitiek nastreefde.¹ Dat viel me als Kamerlid in 1998 al op. Met grote verbazing zag ik toen hoe alle subsidies herschoven werden in Kamerdebatten, onder leiding van toenmalig PvdA-woordvoerder Jeltje van Nieuwenhoven. De ene partij moest De Reisopera onder zijn hoede nemen, de ander De Appel en het CDA zou dan over amateurkunst gaan. Daardoor werden sommige instellingen weliswaar gered, maar het ontbrak aan kader. Ik kwam uit de wetenschap en vroeg me af waarom we niet te werk gingen zoals bij het NWO: afgaan op het oordeel van deskundigen, op basis van visitaties.’

Het was een van de aanleidingen om *De kracht van kunst en cultuur* te schrijven, waarmee ook afgerekend werd met ‘de elitaire visie op wat de behoeften van consumenten zouden moeten zijn’, die centraal stond in het klassieke cultuurbeleid (Bussemaker et al.

2005, 76). Volgens Bussemaker lag er een grote uitdaging in de vraag hoe je op een nieuwe manier uiting kunt geven aan het sociaal-democratische begrip van cultuurverheffing. ‘Met verheffing op zich is niets mis, maar wel met de paternalistische manier waarop dat in het verleden gebeurde. Van bovenaf bepalen welke kunst goed is voor mensen, past niet in deze tijd. Kunst en cultuur zijn juist middelen om in een individualiserende samenleving gemeenschapszin te creëren, om mensen en ideeën met elkaar te verbinden. Ze vervullen dus een brugfunctie (*bridging*) en bieden daarnaast het gevoel ergens bij te horen en de mogelijkheid een culturele identiteit te vormen (*bonding*). Ze helpen ons te reflecteren, kritisch te kijken en ons in anderen te verplaatsen; belangrijke eigenschappen in een democratische samenleving.’

Visiebrief cultuurbeleid 2013

In een visiebrief over cultuurbeleid, die Bussemaker in juni 2013 naar de Tweede Kamer heeft gestuurd, zet ze haar beleid uiteen. Speerpunten van het vorige kabinet, zoals talentontwikkeling, cultuureducatie, cultureel ondernemerschap, nieuwe financieringsvormen en presentatie van Nederlands top-talent in het buitenland, zullen hierin gehandhaafd blijven, aldus Bussemaker. Maar ze zal ook andere accenten leggen: ‘We moeten opnieuw nadenken over het bestaansrecht en de betekenis van kunst en cultuur. De afgelopen jaren ging de discussie vooral over geld. Een buitengewoon hard en weinig productief debat, waarin werd gezegd dat culturele instellingen aan een subsidie-infuus liggen en kunstenaars het gevoel hadden in de goot te zijn beland en nog een trap na te krijgen. Als ik mensen uit de culturele wereld spreek, stuit ik op onbegrip over het politieke klimaat van de laatste jaren. De bezuinigingen op cultuursubsidies en -fondsen die onder mijn voorganger Zijlstra zijn uitgevoerd, zijn

---

‘Met verheffing op zich is niets mis, maar wel met de paternalistische manier waarop dat in het verleden gebeurde’

---

hard aangekomen. Tegelijkertijd is de sector wakker geschud. Het besef dat subsidie wordt gegeven aan instellingen die hun bestaansrecht kunnen verdedigen, is gegroeid. *L’art pour l’art* is geen realistisch uitgangspunt in tijden van bezuinigingen. De kunstwereld is te lang elitair en in zichzelf gekeerd geweest. Thorbeckes adagium dat kunst geen regeringszaak is, heeft daarmee tot een zekere vrijblijvendheid en onverschilligheid geleid. Met die situatie wil ik breken. De overheid speelt daarin een belangrijke rol, maar ook kunstenaars en culturele instellingen zelf. Op werkbezoek in Maastricht zag ik bijvoorbeeld hoe de Jan van Eyck Academie letterlijk de deuren opent voor de buitenwereld: er zijn openbare presentaties van jonge kunstenaars en in de achtertuin is een terras dat toegankelijk is voor iedereen.’

Met de erfenis van het kabinet-Rutte I is het de vraag hoeveel bewegingsvrijheid de minister heeft om een eigen stempel op het

cultuurbeleid te drukken. De versoering van de financiering door het rijk en de cultuurfondsen die het vorige kabinet doorvoerde, zijn inmiddels een feit en de basisinfrastructuur voor 2013-2016 blijft in grote lijnen ongewijzigd ten opzichte van de vorige, mede op basis van advies van de Raad voor Cultuur. 'Als je in zo'n groot kader gaat schuiven, valt alles uit elkaar', erkent Bussemaker. 'Maar ik ben heel blij dat ik op een paar kleine punten iets heb kunnen betekenen. Na een Kamerdebat is besloten extra geld vrij te maken voor het Rijksmuseum Twenthe, dat de deuren dreigde te moeten sluiten. Het was niet te verdedigen geweest dat we als overheid wél de kunstwerken in dit museum zouden onderhouden, maar dat het publiek ze niet zou kunnen zien. Een van de belangrijkste punten uit mijn visiebrief is dat we zo veel mogelijk cultuur zichtbaar moeten maken – we hebben genoeg om trots op te zijn – voor een zo breed mogelijk publiek. Dat is misschien een moderne vorm van verheffing, maar wel een liberale: zonder onderscheid tussen hoge en lage cultuur. Een mooi voorbeeld hiervan is de philharmonie zuidnederland, die samen met lokale fanfares en orkesten optreedt. Daarmee trekken ze een breder publiek, want iedereen die meespeelt nodigt vrienden en familie uit die anders misschien niet naar het symfonieorkest zouden gaan. Ook de samenwerking tussen Armin van Buuren en het Concertgebouworkest tijdens de Koningsvaart laat zien hoe experimenteel en vernieuwend zulke samenwerking kan zijn. Ik geloof erg in interdisciplinariteit.'

De meerwaarde van samenwerking tussen culturele instellingen kan volgens Bussemaker vooral van maatschappelijke aard zijn. 'De Raad voor Cultuur beoordeelt instellingen inhoudelijk vooral op nieuwe vierjarenplannen maar of er concrete doelen bereikt worden, blijft eigenlijk buiten beschouwing. In de subsidiestructuur van culturele instel-

lingen wil ik daarom wijzigingen aanbrengen. Ik ben niet alleen geïnteresseerd in hoeveel publiek je bereikt, maar ook of je je best doet om nieuwe groepen binnen te krijgen. Door cultuureducatie bijvoorbeeld – er is niets wat de liberale en sociaaldemocratische agenda meer met elkaar verbindt. Cultuureducatie is dan ook het absolute speerpunt van het huidige cultuurbeleid. De Raad voor Cultuur pleit ervoor om in ketens te werken², maar ik vind dat er te veel van bovenaf gestuurd wordt. Ik wil samenwerking vooral van onderop en in cultuurbrede zin stimuleren. Slot Loevestein en het Glasmuseum die samen met Natuurmonumenten iets organiseren in de Biesbosch bijvoorbeeld, of musea die samenwerken met toneelgezelschappen, of jonge kunstenaars die met hun werk langs scholen gaan om jongeren te bereiken.' De rol van de overheid moet daarin niet sturend, maar wel stimulerend zijn, vindt de minister. 'Ik heb niet de illusie dat ik cultuur verder breng door op kantoor in Den Haag te bedenken welke partijen het beste met elkaar kunnen samenwerken. In blauwdrukken die het rijk aan de sector oplegt, geloof ik niet. Voor innovatieve samenwerking zijn enthousiasme en synergie vanuit culturele instellingen nodig. Dat wil ik belonen.'

Cultureel draagvlak niet vanzelfsprekend

Het idee dat kunst geen regeringsaangelegenheid is, naar het adagium van Thorbecke, lijkt door zowel het vorige als het huidige kabinet verworpen te worden: de politiek houdt zich niet alleen bezig met de verdeling van subsidie, maar ook met de richting en ontwikkeling van de kunsten in algemene zin. Bussemaker: 'Door dat adagium zijn de kunsten te veel in zichzelf opgesloten geraakt; dat hebben we de afgelopen jaren nadrukkelijk gemerkt. De steun voor kunst en cultuur is in rap tempo afgenomen. Uit een recent

rapport van het SCP blijkt dat het culturele draagvlak geen vanzelfsprekend gegeven is.³ Het is mijn taak om aan te geven waarom kunst en cultuur belangrijk zijn en het culturele veld aan te spreken om veranderingen teweeg te brengen. Ik vind dan ook dat de politiek zich met de kunst- en cultuurwereld mag bezighouden. Dat doen we door kaders aan te geven en het inhoudelijke debat te voeren, over de intrinsieke waarde van cultuur, de maatschappelijke waarde en tot slot cultureel ondernemerschap. Die lijn wil ik de komende jaren uitwerken. Niet door te zeggen dat iedereen z'n eigen broek moet ophouden – cultuur zal nooit zonder subsidie kunnen – maar wel door nieuwe financieringsvormen te ondersteunen en stimuleren. Het Bonnefantenmuseum in Maastricht heeft 89 schilderijen laten adopteren door particulieren en bedrijven uit de omgeving. In ruil daarvoor mogen ze gratis het museum in en worden ze uitgenodigd op speciale bijeenkomsten en presentaties. Zo bereikt het museum nieuwe doelgroepen, al zijn het in dit geval wel mensen die zoiets kunnen betalen.⁴

Alternatieve financiering

Op initiatief van de VVD worden teruglopende structurele subsidies gecompenseerd met indirecte subsidies, zoals giften aan cultuur die door de Geefwet fiscaal voordeel opleveren. Wordt de culturele sector daarmee niet uiteindelijk 'door en voor rijken'? Bussemaker: 'Daar ben ik niet bang voor. Ik zou het ook helemaal niet erg vinden als rijken meer zouden betalen, zolang het maar bijdraagt aan een grotere toegankelijkheid van cultuur. Freek en Hella de Jonge hebben bijvoorbeeld een fonds opgericht om de inrichting en programmering van een theatteruimte in de Teekenschool te financieren, het educatieve centrum van het Rijksmuseum. Fantastisch. Zo'n bijdrage komt niet alleen bij de elite terecht. Het verbindt bovendien publiek en

gever. Ook op Joop en Janine van den Ende mogen we trots zijn: Joop van den Ende Theaterproducties produceert de ene show na de andere, het echtpaar heeft met private middelen een nieuw theater opgezet en richtte een fonds op om de belangstelling voor cultuur en cultureel ondernemerschap te stimuleren. Veel jonge kunstenaars denken al niet eens meer automatisch aan subsidie, maar eerder aan crowdfunding. De tijd waarin de overheid alles financiert, komt niet snel

---

'Ik zou het ook helemaal niet erg vinden als rijken meer zouden betalen, zolang het maar bijdraagt aan een grotere toegankelijkheid van cultuur'

---

terug; alternatieve financieringsbronnen zullen in de toekomst naast subsidies blijven bestaan. Het zijn lastige tijden om private middelen binnen te krijgen, bedrijven zijn minder scheutig dan een paar jaar geleden. Daar ben ik me van bewust. Maar de sector is heel veerkrachtig en innovatief. Naast rijks-subsidies zijn er ook schenkingen aan cultuurinstellingen van partijen als de Bank-Giro Loterij.⁵ De volgende stap is publiek-private samenwerking, waarover ik momen-

teel van gedachten wissel met het Prins Bernhard Cultuurfonds.’

Voor het Rijksmuseum was het ministerie van OCW de belangrijkste geldschieter. Dat plaatste het OCW-logo dan ook prominent op het publiciteitsmateriaal tijdens de perspresentatie. Een goede zaak, vindt Bussemaker. ‘Niet omdat we ermee willen pochen, maar omdat het subsidies legitimeert. Ik ging naar de perspresentatie van het Rijksmuseum met vijftig QenA's aan voorbereiding op lastige vragen over de financiën, maar eenmaal daar bleef het stil. Iedereen had alleen oog voor het prachtig vernieuwde museum. Misschien moeten we meer laten zien wat er met subsidies gebeurt. Dat moet transparanter en inzichtelijker worden. Dan zijn mensen ook zelf bereid te geven. Als Jan Taminiau een paar jaar geleden geen subsidie van het Mondriaan Fonds had gekregen om te experimenteren en zichzelf als ontwerper te ontwikkelen, had hij de prachtige jurk en cape die Máxima tijdens de inhuldiging op 30 april in de Nieuwe Kerk droeg, niet kunnen maken. Ook veel wereldberoemde Nederlandse architecten hebben veel aan subsidie te danken. Daarvan zijn weinig mensen zich bewust.’

Jong talent

In 2005 vroegen Bussemaker en Leerdam zich al af of het aantal kunstenaars in Nederland in verhouding stond tot de vraag naar werk. In 2011 nam Halbe Zijlstra het meerjarige sectorplan *Focus op toptalent* van de HBO-raad in ontvangst. Om de kwaliteit van het kunstonderwijs te verbeteren, zo werd hierin aangekondigd, gaan kunstopleidingen minder studenten opleiden. Daar tegenover staat extra aandacht voor toptalent, ondernemerschap, talentontwikkeling, onderlinge samenwerking tussen kunstopleidingen en betere afspraken met de beroepspraktijk. Ook moeten hogescholen zich meer van elkaar onderscheiden door zwaartepunten

aan te brengen. Die lijn wordt in het huidige kabinet voortgezet, vertelt Bussemaker. ‘De kans dat studenten na hun afstuderen succesvol worden in de kunstensector, is daarmee beter gegarandeerd. Op het gebied van ondernemerschap, een belangrijk punt binnen dit plan, is nog wel verbetering mogelijk. Lang niet iedereen die naar het conservatorium gaat, eindigt als concertpianist. Het merendeel wordt pianoleraar of zzp'er. Daarom is het belangrijk dat studenten van tevoren weten waar ze aan beginnen. Er zijn de laatste jaren weliswaar veel productiehuzen verdwenen door de stopzetting van subsidie, maar daartegenover staat dat veel grote culturele instellingen aan talentontwikkeling doen. Ook voor cultuureducatie is veel aandacht: het Concertgebouw, de Nederlandse Opera en Opera Zuid hebben bijvoorbeeld programma's waaraan kinderen kunnen meedoen. En de Sweelinck Academie, de afdeling van het Conservatorium van Amsterdam voor jong talent, biedt een uitgebreid lesprogramma waarmee jongeren hun muzikale talent ontwikkelen en optreden op verschillende podia. Er is zelfs een mogelijkheid om de muziekstudie te combineren met een aangepast lesprogramma op een middelbare school in Amsterdam-Zuid. Als je niet aan talentontwikkeling en cultuureducatie doet, kinderen op jonge leeftijd al in aanraking met kunst en cultuur brengt, zijn we aangewezen op toptalent uit het buitenland. De top en breedte kunnen niet zonder elkaar bestaan. Het Mondriaan Fonds doet ook veel aan talentontwikkeling, door subsidies toe te kennen aan startende, veelbelovende kunstenaars. Zo wordt hun artistieke ontwikkeling en cultureel ondernemerschap gestimuleerd.’

Ook de creatieve industrie is een belangrijk thema in Bussemakers visiebrief (zie ook Hamersveld 2012). ‘Sectoren binnen de creatieve industrie, zoals mode, architectuur en gaming, bevinden zich tussen creativiteit

Kim van der Meulen

is freelance journalist en eind-redacteur kunst, cultuur, media

en de markt. Ze dragen bij aan creativiteit en de economische ontwikkeling. Gametechnologie wordt bijvoorbeeld gebruikt om ouderen zelfstandig thuis te laten blijven wonen, en op Girlsday⁶ presenteerden technici onlangs een computerprogramma dat kinderen van hun angst voor de tandarts afhelpt, in samenwerking met een kunstopleiding gemaakt. Mooie, creatieve projecten die de *bridge*-functie vervullen door een maatschappelijke bijdrage te leveren.’

Toekomst

De komende jaren zullen culturele instellingen onverminderd geacht worden om eigen inkomsten te werven. De rol van de overheid als ondersteuner van kunst en cultuur is minder vanzelfsprekend dan voorheen en er is nog meer concurrentie vanuit andere sectoren, zoals de vrijetijdsindustrie, dan voorheen al het geval was. De cultuursector moet daarom financieel en inhoudelijk intensiever samenwerken, op basis van ideeën uit de sector zelf. Eigen verantwoordelijkheid van culturele instellingen en andere overheden staat voorop. Hoe de toekomst van subsidies voor cultuur eruitziet, durft Bussemaker niet te voorspellen. ‘Ik prijs me nu in elk geval gelukkig dat ze niet nog verder afnemen, dat de btw verlaagd blijft en dat de Cultuurkaart blijft. Er zal altijd een infrastructuur blijven die de basis voor speerpunten als talentontwikkeling en cultuureducatie vormt. Als overheid doe je geen uitspraken over wat mooi of lelijk is, maar je moet mensen wel in de gelegenheid stellen om hun smaak te ontwikkelen. Zonder referentiekader leer je kunst en cultuur niet te plaatsen.’

Literatuur

- Broek, A. van den (2013) *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bussemaker, J., J. Leerdam en H. Tammes (2005) *De kracht van kunst en cultuur*. Amsterdam: Partij van de Arbeid.
- Hamersveld, I. van (gast-hoofdred.) ‘Creatieve industrie’. Themanummer van: *Boekman*, jrg. 24, nr. 93.
- HBO-raad (2011) *Focus op toptalent: plan van aanpak bij sectorplan HBO kunstonderwijs 2012-2016*. Beschikbaar op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/richtlijnen/2012/02/14/focus-op-toptalent-plan-van-aanpak-bij-sector-hbo-kunstvakonderwijs-2012-2016.html>
- Hofstee, W. (1992) ‘Actieve cultuurpolitiek, nu!’. In: *Boekmancahier*, jrg. 4, nr. 11, 33-37.

Noten

- 1 Zie ook Hofstee (1992).
- 2 Hierdoor worden kerninstellingen met regionale of lokale partnerinstellingen binnen dezelfde sector gestimuleerd om samen te werken.
- 3 Zie Broek (2013).
- 4 Het adopteren van een schilderij kost 1000 euro.
- 5 Vorig jaar verdeelde deze loterij 64 miljoen euro over 58 culturele instellingen.
- 6 Girlsday is een evenement dat meisjes een breder beeld geeft van techniek.